FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi) *2025 Güz / Autumn 2025*
FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences) *sayı 42 / issue 42*
https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf *s. 25-44 / pp. 25-44*
ISSN 2618-5784

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE
DOI Number: DOI: 10.53844/flsf.1741500

KSENOPHON'UN SOKRATES'İ KİMDİR?

Hayyam CELİLZADE*

ÖZ

Çalışmamızda Ksenophon'un eserlerinde Sokrates'in nasıl konumlandırıldığı üzerinde duracağız. Bu bağlamda onun kendi içerisinde tutarlı bir Sokrates imajı oluşturup oluşturmadığı sorusuna yanıt arayacağız. Savunacağımız tez, Ksenophon'un Sokrates'inin varlığa yönelik akıl yürüten bir filozof olmadığıdır. Yani onun Sokrates'i varlığa dair nazarî tartışmalar yürütmeyen, bu konularda aklın yetersiz olduğunu söyleyen ve ancak tanrılara danışarak varlığa dair bilgi sahibi olabileceğimizi anlatan birisidir. Ksenophon'un Sokrates'i ruhunda uyumu yakalayan kimsedir ve herkesin bunu yapabileceğini düşündüğü için ruhtaki uyumla birlikte ortaya çıkan güzelliğin pazarlayıcısıdır. Bu güzelliğe aşkla yönelen insanların mesleklerinden asılı olmayarak başarılı olacaklarını ve iyi ve güzel kimselere dönüşeceklerini beyan eden bir Sokrates'le karşı karşıyayız. Bu bağlamda Ksenophon'un Sokrates'i Delphoi kehanetine yani en bilge kimsenin kendisi olduğuna dair Apollon'un sözlerine, herkesin ruhunda uyumu yakalamaları sebebiyle onun gibi olabileceği için şaşırır.

Makalemizde Ksenophon'un Sokrates'le ilgili olan eserlerini hermenötik yaklaşımla metinlerarası bir şekilde irtibatlı olarak yorumlayacağız. Türkçe felsefe literatüründe Ksenophon'un Sokrates'inin nasıl biri olduğunu ele alan bir çalışmanın olmaması dolayısıyla makalemizin bu alana katkı yapacağını umuyoruz.

***Anahtar Kelimeler**: Ksenophon, Sokrates, Ruh, Aşk, Güzel.*

WHO IS XENOPHON'S SOCRATES?

ABSTRACT

In my study i will focus on the manner in which Socrates is positioned in Xenophon's works. In this context, the objective is to ascertain whether the subject has successfully established a consistent image of Socrates within himself. The central argument of this article is that Xenophon's Socrates is not a philosopher who engages in theoretical contemplation of existence. In summary, the Socrates portrayed is not one who engages in theoretical discourses concerning existence; rather, he is depicted as an individual who asserts the inadequacy of reason in such matters. The assertion is made that human beings are only capable of acquiring knowledge about existence through consultation with deities. Xenophon's Socrates is someone who has achieved harmony in his soul, and he believes that everyone can do the same. He is a promoter of the beauty that comes with harmony in the soul. Socrates declares that people who are attracted to this beauty with love will be successful regardless of their profession and will become good and beautiful people. Xenophon's Socrates is surprised by Apollo's words in the Delphic oracle, namely that he is the wisest man, because everyone can become like him by achieving harmony in their souls.

In this article, an intertextual hermeneutic approach will be employed to interpret Xenophon's works on Socrates. In the absence of any study in Turkish philosophical literature that examines the identity of Xenophon's Socrates, it is hoped that this article will contribute to this field.

***Keywords**: Xenophon, Socrates, Soul, Love, Beauty.*

* Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, E-Posta: hayyamcelilzade@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7739-9388, Eskişehir/Türkiye.
Makalenin geliş tarihi: 13.07.2025 ***Submission Date: 13 July 2025***
Makalenin kabul tarihi: 09.11.2025 ***Approval Date: 09 November 2025***

KSENOPHON'UN SOKRATES'İ KİMDİR?
WHO IS XENOPHON'S SOCRATES?
Hayyam CELİLZADE

Giriş

Sokrates'in herhangi bir metin kaleme almadığını biliyoruz.[1] Ancak birçok yazar onun hakkında metin yazmış ve bu metinlerden bazıları günümüze ulaşmıştır. Günümüze ulaşmış metinlerin hepsinde Sokrates'ten olumlu anlamda bahsedildiği söylenemez. Örneğin komedya yazarı Aristophanes'in *Bulutlar* metninde Sokrates, olumsuz bir karakter olarak tasvir edilir. Hatta bazı araştırmacılar göre Sokrates'in idamına giden süreçte onun hakkında olumsuz kamuoyunun oluşmasında bu eserin belirleyici bir rolü olmuştur. *Bulutlar* metninde Sokrates'in evi kundaklanıyor ve o Atinalılar tarafından öldürülüyor.[2] Yani Sokrates'in fiziki olarak öldürülmesine giden süreçte *Bulutlar*'da onun öldürülmesinin etkili olduğu söylenebilir. "Komedyen, yargılamadan yirmi yıl önce kurgusal bir 'Sokrates'in ölümü' yaratmıştı. Platon daha sonra Aristophanes'in oyununun Sokrates'in fiilen suçlanmasında önemli bir etmen olduğunu öne sürmüştü."[3] Polykrates de *Sokrates Aleyhine Konuşma*[4] metninde Sokrates'e yönelik suçlamalara hak kazandırır.[5] Diğer yandan Sokrates'ten olumlu anlamda bahseden metinler de tek tip bir Sokrates imajı sunmazlar. Bu durum, metinlerin aynı kişi hakkında olup olmadığına yönelik kuşku duymamıza da yol açıyor. Örneğin Platon'un diyaloglarındaki Sokrates'le, Ksenophon'un eserlerindeki Sokrates birbirinden farklılık arz ediyor. Yine Aristoteles, Sokrates'e dair tespitleriyle hem Platon'dan hem de Ksenophon'dan ayrılır. Guthrie'ye göre Aristoteles Sokrates'i, mantıksal yöntemin nüvesini keşfetmiş biri olarak algılar.[6] Sokrates'in ölümünden sonra ortaya çıkan Sokratesçi okullar da bu konudaki belirsizliğin giderilmesine katkıda bulunmuyor. Zira bu okulların kurucuları Sokrates'in öğrencileri olmakla birlikte okullarında sundukları 'Sokratesçi eğitim' birbirleriyle aynı değildi. Anlaşılan o ki öğrencilerinin Sokrates'in öğretisinden anladıkları şeyler tamamen farklıydı. Bu okulların

[1] Juraj Franek, "Did Socrates Write? The Evidence of Dion of Prusa (Or. 54.4, 55.12–13) and Epictetus (Diss. 2.1.32)", *Graeco-Latina Brunensia* 17/2(2012): 37.
[2] Aristophanes, *Bulutlar*, Çev. Ali Süha Delilbaşı, İstanbul: MEB Yayınları, 1994, 108.
[3] Emily Wilson, *Sokrates'in Ölümü*, Çev. Özgüç Orhan, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2020, 26.
[4] Eser günümüze ulaşmamış olmakla birlikte içeriğine dair antikçağ yazarlarının aktarımlarından Sokrates'in aleyhine bir metin olduğu anlaşılıyor. Ayrıca eserin ismi de bunu işaret ediyor.
[5] Robin Waterfield, *Why Socrates Died*, New York: W. W. Norton & Company, 2009, 196.
[6] W. K. C. Guthrie, *Yunan Felsefe Tarihi III*, Çev. Sabri Gürses, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2021, 349.

hepsinin kendilerine özgü Sokrates yorumları doğrultusunda faaliyet gösterdikleri anlaşılır.[7]

Bu durumda yapılması gereken Sokrates'e dair yazılan ve bize ulaşan bütün metinleri titizlikle incelemektir. Bu sonuçlar üzerinden, hepsinin üzerinde ittifak ettiği ortak bir Sokrates imajı ortaya koyulabilir. Diğer yandan ortak bir Sokrates imajı oluşturmayı hedeflemeksizin, farklı Sokrates imajlarının doğru bir şekilde bilinmesine, tanınmasına yönelik çalışmak da bir seçenek olabilir. Çalışmamızda ikinci seçeneği esas alacağız ve farklı Sokrates imajları arasından Ksenophon'un Sokrates'inin bilinmesi ve tanınmasına katkıda bulunmaya teşebbüs edeceğiz.

Tarihsel süreç içerisinde Sokrates denildiği zaman, Platon'un Sokrates'i ön plana çıkarılmıştır. Hâlbuki Platon'un Sokrates'inin tıpkı diğer isimlerin Sokrates'i gibi bir kurgu olma ihtimali var. Bu sebeple Sokrates'e dair günümüze ulaşan bilgileri denetleyebilecek nihai bir merciinin olmadığının farkındalığıyla hareket etmeliyiz. Durum böyle olunca herhangi bir şey kaleme almamış Sokrates'e dair bize ulaşmış ve farklı isimlerce kaleme alınmış metinleri eşit derecede önemsememiz doğru olur.

Sokrates'e dair yazılan her bir metnin kendi içerisinde ve o metnin yazarının Sokrates'le ilgili diğer metinleri arasında hermenötik yöntemi uygulayarak tutarlılık aramak isabetli bir yaklaşım olur. Yani aynı yazarın bir eserinde Sokrates'e dair verdiği bilgiler, başka bir eserinde ona dair verdiği bilgilerle çelişiyorsa bunun tespit edilmesi gerekir. Çalışmamızda Sokrates'e dair bilgiler sunan isimlerden biri olan Ksenophon üzerinde duracağız. Ksenophon'un Sokrates'e dair verdiği bilgilerin kendi başına değerlendirilmesine önem veriyoruz.[8] Yani yapmak istediğimiz, Ksenophon'un eserlerindeki Sokrates'in izini sürmek ve onun eserleri dikkate alındığı zaman tutarlı bir Sokrates imajından söz etmenin mümkün olup olmadığı sorusunu yanıtlamaktan ibarettir.

Aristophanes Sokrates'e yönelik olumsuz bir tutum sergilemiş olsa da ve hatta onu metin üzerinde öldürmüş olsa da tutarlı bir Sokrates imajı sunar. O

---

[7] Geniş bilgi için bkz: Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, 149-172.

[8] Johnson, Ksenophon'un Platon'un Sokrates'ine rakip olarak Sokrates imajı geliştirmediğini savunur. Onun bu tespitine katılıyoruz. David M. Johnson, "Xenophon's Intertextual Socrates", içinde *Plato and Xenophon*, ed. Gabriel Danzig et. al., Boston: Brill, 2018, 72.

Sokrates'i göklerle uğraşan[9], yerin altını araştıran[10] kimse olarak betimler. Bu betimlemeler Thales'ten itibaren faaliyet gösteren filozoflar için de geçerlidir.[11] Yani Aristophanes'in gözünde Sokrates bir filozoftur. Ayrıca Aristophanes Sokrates'in kişiliğinden öte yaptığı faaliyete yani felsefesine karşıdır. Aynı şekilde Sokrates'e yönelik olumlu bir yaklaşım geliştiren ve neredeyse bütün diyaloglarında onu başrol yapan Platon, hocasını bilge (*sophos*) olarak konumlandırır.[12] Peki, Ksenophon'un Sokrates'i kimdir? Eğer filozofsa o zaman onun varlığa ve bilgiye dair temel görüşleri nelerdir? Ksenophon, *Anılar*'da (*Memorabilia*) Sokrates'in gökyüzünü araştırmadığını[13], insan hayatını ilgilendirdiği kadar geometrinin ve matematiğin öğrenilmesini önerdiğini[14] söyler. Bu beyanlar esas alındığında Ksenophon'un onu bir filozof olarak görmediği anlaşılır. Bununla birlikte Ksenophon, özellikle insanların Sokrates'in yaşamını taklit ettiklerini belirtir[15] ve onun sözden daha fazla fiilleriyle insanları etkilediğini vurgular.[16] Ksenophon'un, "hareketlerimle gösteriyorum. Sence hareket, sözden daha inandırıcı değil mi?"[17] diyen Sokrates'inin nasıl konumlandırılması gerekir? Karşımızda fiilleri taklit edilen ve sözden daha fazla fiilleriyle insanları hakikate yönlendiren bir Sokrates var. Bu olgu bile Ksenophon'un eserlerinde Sokrates'in izini sürmenin ve Ksenophon'un Sokrates'inin nasıl biri olduğunu irdelememizin önemli olduğunu gösterir. Ayrıca Türkçe felsefe literatüründe Ksenophon'un az sayıda araştırmaya konu olduğu bir gerçektir. İrdelememiz zamanı Ksenophon'un Sokrates imajı üzerinde duran herhangi bir Türkçe çalışmaya rastlamadık. Bu bağlamda çalışmamızın bu alandaki eksikliği giderme yolunda bir katkı sunacağını umuyoruz.

[9] Aristophanes, *Bulutlar*, 34.
[10] Aristophanes, *Bulutlar*, 30-31
[11] Patricia O'Grady, "Anaxagoras and Athenian Politics: Towards a Chronology", Annual Conference of Greek Studies'te sunulan tebliğ, Flinders University, Haziran 23-24, 2000, 21. Ayrıca bkz: Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, Çev. Candan Şentuna, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003, 24.
[12] H. Goldman, "Traditional Forms of Wisdom and Politics in Plato's Apology", *The Classical Quarterly* 59/2(2009): 447. akt. Trinidad Silva, "Naming the Wise: the Sophos, the Philosophos and the Sophistēs in Plato", Doktora Tezi, University College London, 2017, 96.
[13] Ksenophon, *Anılar*, 109.
[14] Ksenophon, *Anılar*, 109.
[15] Bkz: Ksenophon, *Anılar*, 96.
[16] Ksenophon, *Anılar*, 100.
[17] Ksenophon, *Anılar*, 100.

Kimdir Ksenophon?

M. Ö. 425-354 yılları arasında yaşadığı tahmin edilen[18] Ksenophon, Sokrates'in öğrencileri arasında yer almaktadır.[19] Ksenophon yazar, asker ve tarihçi olarak bilinir.[20] Ondan günümüze ulaşan eserler üç başlık altında sınıflandırılıyor. Tarihe dair eserleri: *Anabasis* (*On Binlerin Dönüşü*), *Kyros'un Eğitimi*, *Agesilaus, Hellenika*. Eğitici eserleri: *Spartalıların Devleti*, *Atinalıların Devleti*, *Gelirler Hakkında*, *Süvariler Hakkında*, *Atçılık Hakkında*, *Avcılık Hakkında*. Felsefi eserleri: *Symposion* (*Şölen*), *Sokrates'in Savunması*, *Anılar* (*Memorabilia*), *Hieron* (*Tiranlık Hakkında*), *Oikonomikos* (*İktisat Üzerine*).[21]

Onun felsefi eserleri arasında yöntem açısından bir sınıflandırma yapılır. Sokrates'in konuşmacı olarak katıldığı diyaloglar (*Sokratikoi logoi*). Ksenophon'un *Oikonomikos* (*İktisat Üzerine*) ve *Symposion* (*Şölen*) eserleri bu sınıfa dâhil edilir. Antik dönemde Sokrates'in yargılanması olayı bağlamında oluşan bir literatür mevcuttu. Bu literatüre *apologia* ismi verilir. Ksenophon'un *Sokrates'in Savunması* eseri bu literatürün kapsamına giriyor. Ksenophon'un *Anılar* (*Memorabilia*) eseri ise bir hocanın öğrencileri tarafından derlenmiş söz ve davranışlarından oluşan ve 'anılar' (*apomnemoneumata*) olarak isimlendirilen literatüre dâhildir.[22]

Onun özellikle felsefi eserlerini 'yavan' ve 'derinlikten yoksun' bulan araştırmacılar olsa da[23], hem antik dönemde hem de modern dönemde Ksenophon'u önemli bir filozof olarak kabul eden araştırmacıların da olduğunu

[18] Bodil Due, "Xenophon of Athens: The Cyropaedia", içinde *The Novel in the Ancient World*, ed. Gareth Schmeling, Boston: Brill, 2003, 581. Onun hayatına dair ileri sürülen tahminler genelde Diogenes Laertios'un naklettiği bilgilere dayandırılır. Laertios'a göre Ksenophon, doksan dördü Olimpiyat'ın dördüncü yılında ün kazanır. *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 88.

[19] Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 85. Ayrıca bkz: Viktoria Pichugina, "Vitaly Bezrogov, The Xenophon's Pedagogy of the Care of the Self, *History of Education & Children's Literature* XI/1(2016): 517.

[20] Ayşe Öner Çeven, "Xenophon'dan Oikonomikos: Sokratik Metot ile Yönetim Değerlendirmesi", *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/2 (2022): 150.

[21] V. J. Gray, *Oxford Readings in Classical Studies Xenophon*, Oxford University Press, 2010, 1-6 akt. Ayşe Öner Çeven, "Xenophon'dan Oikonomikos: Sokratik Metot ile Yönetim Değerlendirmesi", 150.

[22] Candan Şentuna, "Sokratik Edebiyat ve Ksenophon", içinde *Anılar*, Çev. Candan Şentuna, Ankara: Türk Tarik Kurumu Yayınları, 1997, 4-6.

[23] W. K. C. Guthrie, *Yunan Felsefe Tarihi III*, 329. Kierkegaard *İroni Kavramı* isimli eserinde, Ksenophon'un Sokrates'i anlamsızlaştırdığını, onu işe yaramaz biri olarak sunduğunu söyler. Yine Kierkegaard'a göre Ksenophon'un Sokrates'i sığ ve gelişmemiştir. Kierkegaard *İroni Kavramı*, Çev. Sıla Okur, Ankara: İmge Yayınları, 2009, 20 ve 24.

belirtmemiz gerekir. Bu isimler arasında Cicero, Quintillian, Plutarkhos, Polybius, Dio Chrysostom, Anthony Ashley Cooper, Montesquieu, Hume ve Edward Gibbon yer alıyor.[24] Aristoteles'in öğrencisi olan Theophrastos'un ve Vergilius'un onun eserlerinden etkilenmesi ve *Oikonomikos* eserini Cicero'nun Latinceye tercüme etmesi önemli olgulardır.[25] Yine Laertios, Ksenophon'un hoş anlatımından ötürü Attikeli Musa olarak anıldığını ve bu sebeple Platon'la arasında kıskançlıktan söz ediyor.[26] Çağdaş araştırmacılardan Guthrie de onun dilinin sadeliği üzerinde durur.[27] Onun diyaloglarının Bizans'ta çok okunduğunu ve yazım tarzının Bizanslı yazarlarca taklit edildiğini biliyoruz.[28] Çokona'ya göre "kolay anlaşılabilirliği nedeniyle Yunanistan'ın ortaokul ve liselerinde öğrenciler Antik Yunanca öğrenmeye Ksenophon'un eserleriyle başlar."[29] 1877 yılında Oxford'da basılan, Antik Yunanca öğrenmek isteyenler için başlangıç kitabı olması düşünülen *Ksenophon'dan Seçmeler* başlıklı çalışma da bu geleneğin eskiye dayandığını gösterir.[30] Dolayısıyla Ksenophon'un eserleri ortaya koyduğu Sokrates imajı, sade ve anlaşılır üslupları, dilbilimsel değeri, tarih, iktisat ve diğer sanatlara dair verdiği bilgiler bakımından önemlidir. Makalemizde onun geliştirdiği Sokrates imajı üzerinde yoğunlaşacağız. Bu bağlamda *Anılar* (*Memorabilia*), *Symposion* (*Şölen*), *Sokrates'in Savunması* ve *Oikonomikos* (*İktisat Üzerine*) eserlerini irdeleyeceğiz.[31] Bu eserleri dikkate alarak Ksenophon'un

[24] G. Bragues, "Socrates on Management: An Analysis of Xenophon's *Oeconomicus*", 2007 Business & Economics Society Conference sunulan tebliğ, Antibes, Fransa, Temmuz 16-20, 2007, 5.
[25] Ari Çokona, "Sunuş", içinde Ksenophon, *Oikonomikos* (*İktisat Üzerine*), Çev. Ari Çokona, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2019, xv.
[26] Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 89.
[27] W. K. C. Guthrie, *Yunan Felsefe Tarihi III*, 329.
[28] Inmaculada Perez Martin, "The Reception of Xenophon in Byzantium: The Macedonian Period", *Greek, Roman and Byzantine Studies* 53/4 (2013): 813.
[29] Ari Çokona, "Sunuş", xıı.
[30] J. Surtees Phillpotts and C. S. Jerram, *Easy Selecitons Adapted From Xenophon*, Oxford: Clarendon Press, 1877, iii.
[31] Ksenophon, *Anabasis* (*On Binlerin Dönüşü*) eserinin III. Kitap'ının 4-7 numaralı paragrafları arasında Sokrates'ten söz eder. Ksenophon, dostundan Kyros'un yanına gelmesini teklif eden bir mektup alır. Kyros'un yanına gidip gitmeme konusunda Sokrates'e danışır. Sokrates ise Delphoi'a gitmesini Tanrı'dan görüş almasını söyler. Ksenophon ise Delphoi'deki kâhine hangi Tanrı'ya kurban kesmesi gerektiğini sorarak Sokrates'in tavsiyesine bir anlamda uymaz. Bunun üzerine Sokrates onu azarlar, sorması gereken sorunun 'gitmenin mi yoksa kalmanın mı daha doğru olacağı' olduğunu ifade eder ama yine de Tanrı'nın buyruğunu yerine getirmesinin gerekli olduğunu der. Ksenophon, *Anabasis*, Çev. Oğuz Yarlıgaş, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2011, 189-191. Guthrie ise Ksenophon'un *Anabasis*'teki işbu anlatısını yorumlarken şöyle diyor: "Atinalılar aslında Ksenophon için sürgün kararını kabul etmişti ve onun Sokrates'in kendi yurtseverce olmayan davranışlarından hiçbir şekilde sorumlu olmadığını kanıtlamak için çok çaba

Sokrates'i nasıl konumlandırdığı; onun Sokrates'inin bir filozof mu, bir bilge (*sophos*) mi, bir eylem insanı mı yoksa Yunan dinine, adetlerine bağlı saygın ve bir anlamda da sıradan bir vatandaş mı olduğu sorularına yanıt arayacağız.

Anılar'da Sokrates'in Konumlandırılışı

Anılar eseri Sokrates'in yanlış yere mahkûm edildiğini anlatan savunma cümleleriyle açılır. Sokrates'in tanrılara inandığını, yeni tanrılara inanmadığını ve gençlerin ahlakını bozmadığını örneklerle ortaya koyan[32] Ksenophon, Sokrates'i sıradan bir Atinalı olarak gösterir. *Anılar*'ın söz konusu kısımlarını okuyan herkesin Kierkegaard'ın tespitinin doğru olduğu izlenime kapılması mümkündür. "Atinalılar nasıl bir iblisin büyüsüne kapılmışlardır ki, ne iyilik ne kötülük yapan, kimseye karşı çıkmayan ve sözünü dinletebildiği sürece bütün dünyaya karşı iyimser bir tavır takınan diğer munis, çenesi düşük ve komik ihtiyarlarda gördüklerinden bambaşka şeyler görmüşlerdir Sokrates'te?"[33] Ama ilerleyen sayfalarda Sokrates'in sıradan bir kimse olmadığı anlaşılıyor. Daha *Anılar*'ın dokuzuncu paragrafında Sokrates'in aklın sınırlarından söz ettiğini görüyoruz.[34] Ksenophon, Sokrates'in ancak tanrıların bildirmesiyle öğrenilecek konuların olduğunu ve bu konuların aklın sınırlarını aştığını söylediğini aktarır. Bu konuların hayatın her alanıyla ilgili olduğunu ve özellikle çiftçileri, ustaları ve devlet adamlarını ilgilendirdiğini ve onların faaliyetlerinin gelecekteki olası sonuçlarıyla alakalı olduğunu okuyoruz. Öte taraftan Sokrates, "tanrıların insanlara öğrenip karar verme olanağını bağışladıkları konularda hala tanrılara danışanların da akıllarını yitirdiğini"[35] söyler. Başka bir ifadeyle Sokrates, tamamen akla bağlı konuların olduğunu ve bu konularda akıl ötesinin yardımına başvurmanın anlamsız olduğunu bildirir. Akla bir sınır çizen, aklın sınırlılığından söz eden Sokrates, on birinci paragrafta varlık hakkında konuşmayan, gökyüzünü araştırmayan biri olarak karşımıza çıkar.[36] Anlaşılan o ki Ksenophon,

harcamasında dokunaklı bir yön vardır." W. K. C. Guthrie, *Yunan Felsefe Tarihi III*, 341. Dolayısıyla Guthrie'ye göre *Anabasis*'teki işbu anlatı, Ksenophon tarafından Sokrates'in aklanması için eklenmiştir. Yani Ksenophon, Kyros'un yanına gitmesi olayında (bu bir anlamda yıllardır düşman olan Perslerin safına geçmek olarak yorumlanmıştı) Sokrates'in herhangi bir rolünün olmadığına dair beyanda bulunur.

[32] Ksenophon, *Anılar*, 12.
[33] Kierkegaard, *İroni Kavramı*, 20.
[34] Ksenophon, *Anılar*, 13.
[35] Ksenophon, *Anılar*, 13.
[36] Ksenophon, *Anılar*, 13.

Sokrates'in bu tip konuları aklın sınırlarının ötesiyle ilişkilendirdiği kanaatindedir. Ayrıca Thales'ten itibaren filozof veya doğa araştırmacısı[37] (*phusikos*) olarak adlandırılan kimselerin ortak özelliği gökyüzünü ve yerin altını araştırmaları ve varlık hakkında akıl yürütmeleriydi.[38] O zaman Ksenophon'un gözünde Sokrates'in bir filozof olmadığı *Anılar*'ın ilgili paragrafına dayanarak söylenebilir. Ayrıca Moore da Ksenophon'un hiçbir eserinde Sokrates'ten filozof olarak bahsetmediğine dikkat çeker.[39] Ksenophon'a göre Sokrates, varlık üzerine konuşanların, gökyüzünü ve yerin altını araştıranların 'aptalca davrandıklarını' söyler.[40] İlginç olan husussa Sokrates'in bu gibi konuları araştıranların Tanrı'ya benzemeye çalıştıklarını ima etmesidir. Her bir varlığın hangi zorunlulukla ortaya çıktığını öğrendikleri zaman onlar üzerinde tasarrufta bulunmayı düşünüyorlar mı[41] diyen Sokrates, bir anlamda felsefeyle uğraşmanın Tanrı'ya benzemek olduğunu ima ediyor.[42] Dolayısıyla Ksenophon, Sokrates'in felsefeyle uğraşmadığını ve Tanrı'ya benzemeye çalışmadığına dikkat çekiyor. Tanrı'ya benzemeye çalışmak boş bir çabadır çünkü zaten Tanrılar, bütün konularda insanlara işaretler gönderirler. Bu sebeple Ksenophon'un Sokrates'i *Anılar*'da tanrılara danışan ve kehanet yorumlamayı öneren bir kimse olarak karşımıza

[37] Aristoteles Thales, Anaksimandros, Anaksimenes'ten söz ederken bu iki ismi felsefeyle uğraşanları ifade etmek için kullanır. Aristoteles, *Metafizik*, Çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1996, 91 ve 94.
[38] Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 24.
[39] Christopher Moore, "Xenophon on "Philosophy" and Socrates", içinde *Plato and Xenophon*, 128.
[40] Ksenophon, *Anılar*, 13. Yine Ksenophon şöyle bir açıklamada bulunur: "Sokrates bu konularla uğraşan insanların, tanrıların düzenini açıkladım diye böbürlenen Anaksagoras gibi aklını yitirme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu söylüyordu", *Anılar*, 109.
[41] Ksenophon, *Anılar*, 14.
[42] Filozofun Tanrı'ya benzemeye çalıştığı görüşü daha sonra bazı filozoflar tarafından dile getirildiğini biliyoruz. Bu filozoflara örnek olarak Platon ve Fârâbî gösterebilir. Platon'un *Theaitetos* diyalogu 150d paragrafında yer alan "ebelik Tanrı'ya ve bana düşen bir iştir", 176b-cparagrafında yer alan "tanrılara benzeşmek, aklıbaşındalıkla birlikte adil ve dindar olmaktır" sözlerinden filozofun Tanrı'ya benzediği fikrini çıkarabiliriz. Platon, *Theaitetos*, 150d ve 176b-c, Çev. Birdal Akar, Ankara: BilgeSu Yayınları, 2016, 30 ve 74. Bu bağlamda Kömürcüoğlu şöyle bir yorumda bulunur: "*Theaitetos* (176c)'de geçtiği haliyle *homoiôsis theôi*, Platon'un Tanrı'ya benzeme konusundaki en açık ifadelerinden biridir ve ifadenin geçtiği pasaj, geç dönem Platonistler tarafından bir *locus classicus* olarak görülmüştür. Ahlâkî bir amaç olarak ele alınan *homoiôsis theôi*, tannrı(lar)a benzemek olarak Türkçeye çevrilebilir." Şeyma Kömürcüoğlu, "Platon'un Tanrı'ya Benzeyen Filozofu Bir Karikatür Mü?", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi* 30 (2016): 1034. Fârâbî de *Kabla Taallum al-Falsafa* eserinde "felsefe öğrenmekten maksat, elden geldiği kadar, Tanrı'ya benzemek için, Tanrı hakkında bilgi edinmektir" diyor. akt. Mübahat Türker-Küyel, "Felsefenin Târifinde ve Tarihinde Bir Kaynak Olarak Fârâbî", *Erdem* 6/18 (1990): 727.

çıkıyor.[43] Başka bir deyişle, Sokrates, bir çaba içerisine girmez, tanrısal konular karşısında kesbîliği[44] değil vehbîliği[45] esas alır. Yani Sokrates'e göre insan kendi çabasıyla aklın sınırlarını aşan bilgilere ulaşamaz. Bu bilgiler ancak, tanrılara danışarak ve onların yardımıyla öğrenilebilir.

Yine Ksenophon'un Sokrates'inin mitlere olumlu yaklaştığı ve *Anılar*'ın çoğu yerinde açıklamalarını mitlerden verdiği örneklerle tahkim ettiği önemli bir hususdur.[46] Başka bir deyişle Ksenophon'un Sokrates'i Homeros'a ve Hesiodos'a onay mercii olarak müracaat eder. Örneğin Sokrates *Anılar*, II. Kitap, on dokuzuncu paragrafta bedene güç, ruha bilgi kazandıran işlerden bahsederken, Hesiodos'un da aynı görüşte olduğunu söyler.

Ksenophon'un nazarında Sokrates filozof değilse kimdi? Ksenophon, insanların Sokrates'i örnek aldıklarından ve onun gibi olmaya çalıştıklarından söz eder.[47] Bu bağlamda onun taklit edildiğine dair Ksenophon'un beyanından[48] ve yine Sokrates'in doğru olanı sözden daha çok hareketiyle gösterdiğini ve hareketin sözden daha inandırıcı olduğunu söylemesinden[49] anlıyoruz ki, *Anılar*'da Sokrates, 'nasıl yaşanması gerektiğinin canlı örneği' olarak

[43] Bkz: "Yakınlarına şöyle davranıyordu. Yapmak zorunda oldukları şeyi, en doğru şekilde yapmalarını öğütlüyor; nasıl sonuçlanacağı belirsiz konularda ise, yapsınlar mı yapmasınlar mı diye kehanet danışmaya gönderiyordu"; "Kehanete inanıp kuş fallarına, bilici sözlerine, belirtilere ve kurbanlara başvuranlardan daha farklı bir şey yaptığı yoktu"; "Sokrates'e göre insan karanlık olan konuları ise kehanet aracılığı ile tanrılardan öğrenmeye çalışmalıdır: çünkü tanrılar uysal insanlara yol gösterirler"; "Biri insan bilgisinin yeterli olmadığı bir konuda yardım isteyecek olsa, kehanete danışmasını öğütlüyordu"; Ksenophon, *Anılar*, 12, 13 ve 110.

[44] Kesb, sözlükte "kazanmak, elde etmek" anlamındaki kesb kökünden türemiş bir masdardır. Hakikat bilgisine insanın kendi çabasıyla ulaşabileceğini bildirir ve bu anlamda her kâsip faildir. Yusuf Şevki Yavuz, "Kesb", içinde İslâm Ansiklopedisi, cilt 25, Ankara: TDV Yayınları, 2022, 304.

[45] Vehb, Tanrı vergisi anlamına gelir. Çalışmakla kazanılmayıp Tanrı'nın yardımıyla ulaşılan demektir. "Vehbi", Kubbealtı Lügati, erişim tarihi: Temmuz 12, 2025, https://lugatim.com/s/vehbi. İslam teolojisinde nübüvvetin kesbî mi yoksa vehbî olup olmadığı tartışması yapılmıştır. İlgili literatür hakkında daha geniş bilgi için bkz: İbrahim Bayram, "İslâm Düşüncesinde Nübüvvetin Vehbîliği-Kesbîliği Meselesi", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2015): 169-198.

[46] Bu bağlamda Platon'un Sokrates'inin mitlere karşı çıktığının hatırlanması gerekir. Özellikle *Politeia* (Devlet) diyalogunda Homeros ve Hesiodos eleştirilir. Bkz: Platon, *Devlet*, 377c-380d, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcöz, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2010, 66-70.

[47] Ksenophon, *Anılar*, 15.

[48] Ksenophon, *Anılar*, 96.

[49] Ksenophon, *Anılar*, 100.

konumlandırılıyor. Onun fiilleri ister dini[50], ister askeri[51], ister siyasi[52], ister beslenme[53], ister sağlık[54], ister aşk[55] konusunda insanların taklit etmesi için bir örnekti. Ksenophon'un belirttiğimiz konularda Sokrates'in örnekliğini sıkça vurguladığını görüyoruz. Bu konuların hepsinin ahlakla içsel bir bağları olduğunu görmemiz mümkündür. Dolayısıyla Sokrates ahlakın ilgili olduğu her konuda bir yol göstericiydi. "Sokrates'in her konuda ve her şekilde insanlara yararı dokunuyordu, öyle ki biraz araştırıp doğru algılayan bir kimse, nerede ve hangi konuda olursa olsun, hiçbir şeyin Sokrates ile birlikte olmak ve onun yanında yaşamak kadar yararlı olmadığını anlardı. Bir arada olmadıkları zaman bile onu hatırlamak, bu çevreden ve onu anlayan kişiler için hiç de küçük bir yarar sağlamıyordu."[56] Bu bağlamda Sokrates'in güzelin iyiyle aynı şey olduğunu söylediğini aktaran[57] Ksenophon şu yargıya varır: "Sokrates, bilgelikle ölçülülük arasında ayırım yapmaz, kişi güzel ve iyiyi anlayıp buna göre davranıyorsa, çirkin olanı bilip bundan kaçınıyorsa, onun bilge ve ölçülü olduğuna hükmederdi."[58] *Anılar*, III. Kitap'ın sonunda ve IV. Kitap'ın başında özellikle ahlakla ilgili olarak bir erdem türü olarak adalet üzerinde çok durulur. Sokrates'in adaletin bir bilgelik olduğunu söylediğini vurgulayan Ksenophon[59], Sokrates'in adaletli insanın ürün verdiğini söylediğini nakleder. Sokrates, yapı ustalarında olduğu gibi, adaletli kişilerin de eserler verdiklerini ve o eserlerini açıklayabildiklerini söyler.[60] Adaletli kişilerin eserlerinin devlet yönetimiyle ve yasa koymakla ilgili olduğu anlaşılır.[61] Yani adil kimselerin kendi ruhlarında kurdukları uyum toplumsal hayatı da etkiler. Bu kimselerin ruhlarındaki kurulan ahlaki düzen taklit edilebilir bir hal alır ve insanların taklit etmeleriyle birlikte bütün bir toplum o modele göre yeniden düzenlenir. *Anılar*'daki Sokrates, bu bağlamda değerlendirilmeye uygun bilgiler içermektedir. Yani Ksenophon'un gözünde Sokrates, ruhunda ahlaki düzeni kurmayı başarmış bir kimse olması dolayısıyla taklit edilebilir bir örnek oluşturmaktadır. Onu taklit eden insanlar

[50] Ksenophon, *Anılar*, 15.
[51] Ksenophon, *Anılar*, 61-62.
[52] Ksenophon, *Anılar*, 52.
[53] Ksenophon, *Anılar*, 16.
[54] Ksenophon, *Anılar*, 84.
[55] Ksenophon, *Anılar*, 18 ve 20.
[56] Ksenophon, *Anılar*, 88.
[57] Ksenophon, *Anılar*, 75.
[58] Ksenophon, *Anılar*, 77.
[59] Ksenophon, *Anılar*, 77.
[60] Ksenophon, *Anılar*, 91.
[61] Ksenophon, *Anılar*, 91.

mesleklerinden asılı olmayarak yararlı kimselere dönüşüyorlardı. Sokrates'in iyi ve güzeli yararlı olarak tanımlaması da bu çerçevede anlam kazanır. "Sen iyi ve güzeli başka şeyler mi sanıyorsun? Aynı ölçütle değerlendirildiğinde her şeyin hem güzel hem iyi olduğunu bilmiyor musun? İnsanların kullandığı her şeyin yararlı olduğu şey açısından güzel ve iyi olduğu düşünülür."[62] Yani Sokrates'i taklit eden kimseler yararlı kişilere dönüşerek aynı zamanda iyi ve güzel kimseler oluyorlardı. "İşte Sokrates bu söz ve hareketleriyle yanına yanaşanların daha adaletli insanlar olmasını sağlıyordu."[63] Yalazı da, Azoulay'a referansla şunları söyler: "Ksenophon *Anılar* eserinde, Sokrates'in öğrencilerinin ondan güzel ve erdemli (*kalos k'agathos*) olmayı öğrenip ev halklarına (*oikos*), evlerindeki hizmetçilere, akrabalarına, dostlarına, kentlerine ve vatandaşlarına karşı asil bir biçimde görevlerini yerine getirdiklerine dikkat çeker."[64]

Symposion Sahnesinde Sokrates

Ksenophon'un *Symposion*'u, M. Ö. 422 senesinde Hipponikos'un oğlu Kallias'ın evinde düzenlenen ve Sokrates'in de katıldığı bir içki meclisini anlatır.[65] Eseri Türkçeye kazandıran Örs'e göre eserin yüzyıllar boyunca okunmasının ve günümüze ulaşmasının sebebi "Sokrates'in hakikate en uygun bir tasvirini vermiş olmasıdır."[66] Diyalog, şölene katılan iştirakçilerin farklı konular açarak kendi görüşlerini sundukları bir ortamı sahneler. Ele alınan konuların genelde belli bir sonuca ulaşmadığı ve konuların da rastgele seçildiği anlaşılır.[67] Bu durumun aslında dönemin içki meclislerinin doğasına uygun olduğu söylenebilir.[68] Konudan konuya geçiş yapılırken Sokrates, şölende dans eden kadını göstererek "bu kızın yaptıkları, dostlarım kadın yaradılışının erkeğinkinden hiçbir aşağılığı olmadığını gösterir. İçinizde evli olanlar, karısının öğrenmek istediklerini ona öğretmeliler"[69] diyerek kadın-erkek eşitliğini

[62] Ksenophon, *Anılar*, 75.
[63] Ksenophon, *Anılar*, 103.
[64] Esra Yalazı, "Ksenophon'un *Kyros'un Eğitimi* Eserinde Tanrı-Kral Paradigması", *Archivum Anatolicum* (*ArAn*) 14/1 (2020): 137.
[65] Fiona Hobden, "Reading Xenophon's Symposium", *Ramus* 34/2 (2005);34(2):93.
[66] Ksenophon, *Şölen ve Sokrates'in Savunması*, Çev. Hayrullah Örs, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1962, 9. Karışıklık olmaması adına atıflarda Ksenophon, *Şölen* ve Ksenophon, *Sokrates'in Savunması* olarak zikredeceğiz.
[67] Fiona Hobden, "Reading Xenophon's Symposium", 94-95.
[68] Fiona Hobden, *The Symposion in Ancient Greek Society and Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, 8-12.
[69] Ksenophon, *Şölen*, 21.

vurgular. Kadın-erkek eşitliği konusuna Ksenophon'un Sokrates'inin önem verdiği anlaşılır. Zira Sokrates *Oikonomikos*'ta da bu konuya birkaç kez değinir. Örneğin 3.11 numaralı paragrafta o, erkeğin kadına bildiklerini öğretmesi gerektiğini[70], 3.15 numaralı paragrafta evin refahına kadının ve erkeğin aynı oranda katkıda bulunduğunu[71] söyler. "Ksenophon kadını aile reisi ile neredeyse eşit konuma getirerek *oikos*'un yönetiminde erkek ve kadının işbirliği odaklı bir ev yönetimi biçimi ortaya koyar."[72] Şölende yine başka bir kadının oyunculuk performansını değerlendirirken bu kez Sokrates "bu oyuncu, kadın olduğu halde böyle cesaretle kılıçların üzerinden atladıktan sonra, kimsenin cesaretin öğretilebilecek bir şey olduğundan şüphe duyamayacağını"[73] söyler. Burada Sokrates yeniden kadın-erkek eşitliğine vurgu yapar ve ahlaki bir meziyet olan cesaretin öğretilebilir olduğunun da altını çizer. Başka bir deyişle *Symposion*'da Sokrates'in tıpkı *Anılar*'da olduğu gibi ahlak konularına giriş yaptığı (cesaretin öğretilebilir olduğunu söylemesi bağlamında) anlaşılır.

Anılar'da Sokrates'in kendi sözlerini Homeros ve Hesiodos'a atıflarla tahkim ettiğini belirtmiştik. *Symposion*'da da aynı durumun geçerli olduğu görülür. Nitekim Sokrates ruh güzelliğinin esas olduğunu belirtikten sonra Homeros'un da aynı görüşte olduğunu söyler.[74]

Daha sonra Sokrates, kendi bedeninde uyumu yakaladığından söz eder.[75] Devamında konuyu bedeninde oluşturduğu uyumun ruhunda da olduğuna getirir ve kendisinin bir pezevenk (*mastropos*) olduğunu söyler.

"Kallias sordu:

Ya sen neyinle övünüyorsun Sokrates?

Sokrates yüzüne büyük bir ciddilik vererek:

Pezevenkliğimle! dedi."[76]

Peki, Sokrates'in pazarladığı neydi? Bu sorunun yanıtı şölen iştirakçilerinden biri tarafından verilir: "Sokrates sen, kendi kendinin

---

[70] Ksenophon, *Oikonomikos*, 17.
[71] Ksenophon, *Oikonomikos*, 18.
[72] Esra Yalazı ve Sultan Deniz Küçüker, "Ksenophon'un *Oikonomikos* Adlı Eserinde Evlilik ve Kadına Yaklaşım", *Archivum Anatolicum* (*ArAn*) 9/2 (2015): 66.
[73] Ksenophon, *Şölen*, 22.
[74] Ksenophon, *Şölen*, 64.
[75] Ksenophon, *Şölen*, 24.
[76] Ksenophon, *Şölen*, 30.

pezevengisin."[77] Sokrates'in kendi ruhunda uyumu yakaladığı ve bu uyumun önemini insanlara anlatmaya çalıştığı çıkarımında bulunabiliriz. "Ruh bilgeliğe doğru geliştikçe gittikçe daha çok sevgiye değer"[78] diyen Sokrates aslında kendi ruhunu pazarlıyor. Ancak bazı durumlarda insanların onun bu faaliyetini yanlış anladıklarını ve ruhuna değil bedenine tutulduklarını kendisi söyler. Örneğin o, Antisthanes'e yönelik olarak "sen benim ruhumu değil, bedenimi arzuluyorsun"[79] diyerek, pazarladığı şeyin hakikatini anlamadığını ifade eder. Sokrates'in pazarladığı şeye yani ruhuna talip olanlar onu taklit ederek, ona benzemeye çalışırlar ve bu da Sokrates ve taklitçileri arasında ruh dostluğunun oluşmasına yol açıyor. İşte bu sebeple sanatının adının aynı zamanda sevgi tellallığı olduğunu söyler.[80] Sokrates bu bağlamda Kallias'a, "sadece insanların değil, tanrıların ve kahramanların da ruh dostluğunu önemsediklerini"[81] söyler ve bu hususun önemini "sana mitlerle ispat etmek de içimden geliyor"[82] diyerek bir kez daha ifade eder. Sokrates, işbu ruh dostluğunun temelinde sevginin (*eros*) yattığını söyler.[83] "Sevgi olmadan hiçbir bağlanış değerli değildir."[84] Sevgi bir taraftan ruh dostluğunu pekiştirir öte taraftan ruh dostluğuna taraf olanların güzel işler yapmalarına yol açar. "Kaynağını ruhtan alan sevginin sonu hiçbir zaman kötü olmaz."[85] Ayrıca Sokrates, büyük işlerin böyle bir sevgiyle hareket etmenin sonucunda başarıldığını söyler.[86] Konuşmasının devamında Kallias'a böyle bir sevgiyle hareket ederse "şehrimiz güvenini sana bağlayacaktır"[87] der. Yani Kallias, ruh düzenine (ruhtaki güzelliğe) sevgiyle bağlanırsa iyi ve güzel işler başarabilir. Toparlayacak olursak *Symposion*'da Sokrates, ruhtaki (*psukhe*) güzelliğe (*kalos*) sevgiyle (*eros*) bağlanma olayını önemseyen ve bu olayı kendi üzerinden anlatan kimse olarak konumlandırılıyor. Bu çerçevede Sokrates, kendi ruhunu pazarlayan bir sevgi tellalı olarak karşımıza çıkıyor. Ama insanların bazen onu yanlış anladıklarını ve ruhu yerine bedenine yöneldiklerini anlıyoruz. Ruh güzelliğine sevgiyle bağlanan insanların başarılı olacaklarını, iyi ve güzel

[77] Ksenophon, *Şölen*, 59.
[78] Ksenophon, *Şölen*, 61.
[79] Ksenophon, *Şölen*, 59.
[80] Ksenophon, *Şölen*, 49.
[81] Ksenophon, *Şölen*, 64.
[82] Ksenophon, *Şölen*, 64.
[83] Ksenophon, *Şölen*, 60.
[84] Ksenophon, *Şölen*, 60.
[85] Ksenophon, *Şölen*, 62.
[86] Ksenophon, *Şölen*, 65.
[87] Ksenophon, *Şölen*, 67.

işler yapacaklarını vurgulayan beyanıyla diyalogun esas bölümü tamamlanır. Akabinde bir gösteriyle diyalogun sahnesi kapanır.

Oikonomikos ve *Sokrates'in Savunması*'nda Sokrates İmajı

Oikonomikos'u Türkçeye kazandıran Çokona'ya göre eserde yer alan tüm düşünceler Ksenophon'a aittir.[88] İki kısma ayrılan diyalogun ilk kısmında Sokrates Kritoboulos'la yöneticiliğin ve tarımın önemi üzerine konuşma gerçekleştirir. İkinci kısımdaysa İskhomakhos'la Sokrates'in arasında geçen konuşmaya yer verilir. Bu kısımda Sokrates'in Çokona'nın tabiriyle "öğretmen kimliğinden sıyrılarak işletmecilikte deneyimli bir çiftlik sahibi olan İskhomakhos'un öğrencisi konumunda tasvir edilir."[89] Kimi araştırmacıya göre Ksenophon *Oikonomikos*'ta kendisini temsilen İskhomakhos'u konuşturuyor.[90] İskhomakhos, diyalogun özellikle ikinci kısmından itibaren Sokrates'in sorularını yanıtlıyor. Onun verdiği yanıtları Sokrates anlamlı buluyor ve kendisinin İskhomakhos'tan çok şey öğrendiğini söyler. Bu durumun Sokrates'ten bahseden metinlerde olağan olmadığı söylenebilir. Genellikle eserlerde –ki buna Ksenophon'un diğer eserleri de dâhildir- Sokrates muhataplarının verdiği yanıtları eleştirir ve onları yeni yanıtlar bulmaya yönlendirir. Ancak *Oikonomikos*'ta İskhomakhos, Sokrates'in gözünde saygın ve erdemli kimsedir ve onun bu saygınlığı, erdemi nasıl kazandığını merak ediyor.[91] İskhomakhos ev ve mülkünü nasıl yönelttiğini bütün ayrıntılarıyla anlatır. Onun anlatısı hayatın pratik yönlerine dair tespit ve görüşlerle örülüdür. Bu bağlamda diyalogda teorik düşüncelere yer verilmediği denebilir. "Ksenophon'un Sokrates'inin buradaki amacı dinleyicilerini mümkün olan en iyi şekilde pratik hayata hazırlamaktır. Bu nedenle öğrencilerine kendilerine ve başkalarına mümkün olduğunca yararlı bir birey olmak için nasıl hareket etmeleri gerektiğini anlatır. Bu çerçevede diyalog, Sokrates'in eğitimci olarak betimler."[92] Eğitimci kimliğiyle ön plana çıkartılan Sokrates, "özgürlüğümüz için en az silah zoruyla bizi köleleştirmeye çalışanlarla savaştığımız kadar tutkularımızla da

[88] Ari Çokona, "Sunuş", xı.
[89] Ari Çokona, "Sunuş", xiv.
[90] Etienne Helmer, "On Economic Rationality in Xenophon's Economics", *Araucaria. Revista Iberoamericana de Filosofía, Política, Humanidades y Relaciones Internacionales*, 26/57 (2024): 230.
[91] Ksenophon, *Oikonomikos*, 48.
[92] Dorota Tymura, "The Value of Opheleia in Xenophon's Oeconomicus", *Kultura i Wartości* 30(2020): 71.

savaşmalıyız"[93] diyerek pratik işlerde başarılı olmanın yolunun ruhtan geçtiğine vurgu yapar. Bu bağlamda *Oikonomikos*'ta Sokrates'in ruh (*psukhe*) ve ev/mülk (*oikos*) arasında bir analoji kurduğu söylenebilir. Evin/mülkün (*oikos*) başarılı yönetiminin ruhta (*psukhe*) uyumu yakalamakla ilintili olduğu anlaşılır. Yani kendi ruhunda (*psukhe*) uyum ve düzeni kuran kimse, ev/mülk (*oikos*) yönetiminde de başarılı olur.[94]

Yönetim işinde başarısız olan kimseler arasında bir zamanlar Sokrates'in öğrencisi olmuş Alkibiades ve Kritias da var. Bu iki ismin Atina'ya siyasi ve ekonomik anlamda zararları dokunduğu tarihi kayıtlardan bilinir.[95] Ayrıca Ksenophon da onların verdiği zararlardan söz eder.[96] Ksenophon'a göre bu iki isim Sokrates'in yaşam biçimini arzulamamış, konuşmada ve siyasette başarılı olmak için onun yanında bulunmuşlar.[97] Bu durum akıllara *Symposion*'da Sokrates'in Antisthanes'e "sen benim ruhumu değil, bedenimi arzuluyorsun"[98] sözlerini getirir. Anlaşılan o ki, Alkibiades ve Kritias da Sokrates'in ruh pezevengi olduğu ve ruha aşkla (*eros*) bağlanmanın tellallığını yaptığı hakikatini idrak edememiş, onun bedenine bağlanmışlar. Alkibiades ve Kritias'ın Sokrates'in öğrencisi olması Sokrates'i itham edenler tarafından mahkemede gündeme getirilir. Ksenophon ise Sokrates'in öğrencilerinin Sokrates'in üstlendiği misyonla irtibat kurup kurmamaları bağlamında değerlendirilmeleri gerektiğini belirtir. Ksenophon'a göre bu iki isim Sokrates'in fiillerinin hakikatiyle irtibat kuramamışlar. Dolayısıyla davacıların bu bağlamdaki ileri sürdükleri iddialar geçersizdir.

Mahkeme için herhangi bir savunma hazırlığı yapıp yapmadığı sorusuna Sokrates'in verdiği yanıt bu doğrultuda anlam kazanır. "Ben bütün ömrüm boyunca savunmamı hazırladım. Savunmam için en iyi hazırlık, hiçbir zaman haksızlık etmemiş olmamdır."[99] Başka deyişle onun yaşamı ve fiilleri önemlidir. Burada savunmanın sözle yapıldığının ve *Anılar*'da Sokrates'in söz karşısında

---

[93] Ksenophon, *Oikonomikos*, 9.
[94] Ksenophon, *Oikonomikos*, 9 ve 50. Özellikle bedene ve özellikle ruha özen gösterme bağlamında 12.10 numaralı paragraftan 13.11 numaralı paragrafa kadar süren konuşmalar bu çerçevede değerlendirilebilir.
[95] David Stuttard, *Nemesis: Alcibiades and the Fall of Athens*, Cambridge: Harvard University Press, 2018, 163-185; Frances Pownall, "Critias' Commemoration of Athens", *Mouseion* 3/8 (2008): 333-334.
[96] Ksenophon, *Anılar*, 17.
[97] Ksenophon, *Anılar*, 17.
[98] Ksenophon, *Şölen*, 59.
[99] Ksenophon, *Sokrates'in Savunması*, 73.

fiile önem vermesinin hatırlanması gerekir.[100] Ksenophon, Sokrates'in erdeme erişmek isteyenlerin onun yanında kaldıklarına yönelik sözlerinin[101] altını çizerek, onun "benim ruhum bana en tatlı şeyler sağlar"[102] beyanını aktarır.

Sokrates'in Savunması'nın çok kısa olduğunu belirtmemiz gerekir. Ksenophon, mahkemede gerçekleşen konuşmalardan birkaç kesite yer vermekle yetinir. Onun esas üzerinde durduğu husus, Sokrates'e yönelik mahkeme kararının yanlış olduğudur. Zira Ksenophon açısından Sokrates ruh asilliğine sahip kimsedir. "Eğer erdem arayan insanlardan biri Sokrates kadar faydalı olmuş birine rastlamışsa fikrimce onu dünyadaki bütün insanların en talihlisi saymak gerektir."[103] Dolayısıyla Sokrates, Ksenophon'un nezdinde erdemli yaşamak isteyenler için taklit edilmesi gereken örnek kimsedir.

Sonuç

Çalışmamıza Ksenophon'un Sokrates'inin kim olduğu sorusuna yanıt aramakla başladık. Bu sorunun yanıtı için onun Sokrates'i anlatan eserlerine müracaat ettik. *Anılar*, *Symposion*, *Oikonomikos* ve *Sokrates'in Savunması* eserlerini hermenötik bir yaklaşımla metinlerarası bir okumayla değerlendirdik. Söz konusu eserlerin hem kendi içlerinde hem de birbirleriyle irtibat bağlamında tutarlı bir Sokrates imajı ortaya koyduklarını gördük. Ksenophon'un Sokrates'inin bir filozof olmadığı savunduk. Bu çerçevede Ksenophon'un, Sokrates'i varlığa ve bilginin doğasına dair akıl yürüten biri olarak konumlandırmadığına eserlerinden örneklerle gösterdik. Ksenophon'un eserlerinde Sokrates'in, fiilleri taklit edilen biri olarak betimlendiği savı üzerinde durduk. Sokrates, Ksenophon'un eserlerinde ruhunda uyumu yakalamış birisi olarak karşımıza çıkıyor. Sokrates'in bu uyumu, yapılması gerekenleri aksatmaksızın yaparak kazandığı anlaşıldı. Ksenophon onu, yeme-içmede aşırıya kaçmayan, sağlıklı yaşayan, ibadetlerini aksatmayan, askerlik vazifelerini en iyi şekilde icra eden, aklın ötesiyle ilgili konuları tanrılara danışan kimse olarak betimler. İnsanları ona doğru çeken etkenin onun ruhunda uyumu yakalaması olayı olduğu ama her insanın Sokrates'in misyonunu idrak edemediği üzerinde durduk. Bu bağlamda Sokrates'in ruhunda kurduğu uyuma aşkla bağlanan

[100] Ksenophon, *Anılar*, 100.
[101] Ksenophon, *Sokrates'in Savunması*, 77.
[102] Ksenophon, *Sokrates'in Savunması*, 78.
[103] Ksenophon, *Sokrates'in Savunması*, 82.

insanların başarılı olduklarına, iyi ve güzel işler yapan kimselere dönüştüklerine dikkat çeken Ksenophon'un, Sokrates'in bedenine bağlananların her alanda başarısız olduklarını söylediğine dikkat çektik.

Ksenophon'un Sokrates'i onun ruhuna aşkla bağlanan kimselere hiçbir şey öğretmez. Sokrates'in ruhunda ortaya çıkan güzellik ona bağlanan insanları eğitir. Sokrates'in ruhunda ortaya çıkan güzelliğin sahibinin Sokrates olmadığı anlaşılır. İşini doğru yapan, Sokrates'in tabiriyle kimseye haksızlık etmeyen her insanın ruhunda aynı güzellik ortaya çıkar. Ksenophon'un eserlerinden Atina'da içinde bulunduğu dönem itibarıyla Sokrates'in bunu başaran ilk kişi olduğunu çıkarabiliriz. Sokrates bunu başaran ilk kişi olmakla birlikte son kişi değildir. Sokrates bu bağlamda Delphoi kehanetine[104] yani kendisinin en bilge olduğuna kuşku ile yaklaşır. Ksenophon'un Sokrates'i kendisini biricik ve tekillik olarak görmüyor. Onun Sokrates'i bir ebe değil, ruh güzelliğini pazarlayan sevgi tellalıdır.

[104] Ksenophon, *Sokrates'in Savunması*, 76-77.

KAYNAKÇA

Aristophanes. *Bulutlar*. Çev. Ali Süha Delilbaşı. İstanbul: MEB Yayınları, 1994.

Aristoteles. *Metafizik*. Çev. Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1996.

Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

Bayram, İbrahim. "İslâm Düşüncesinde Nübüvvetin Vehbîliği-Kesbîliği Meselesi". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2015): 169-198.

Bragues, G. "Socrates on Management: An Analysis of Xenophon's *Oeconomicus*". 2007 Business & Economics Society Conference sunulan tebliğ, Antibes, Fransa, Temmuz 16-20, 2007.

Çeven, Ayşe Öner. "Xenophon'dan Oikonomikos: Sokratik Metot ile Yönetim Değerlendirmesi". *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/2 (2022): 149–152.

Due, Bodil. "Xenophon of Athens: The Cyropaedia", içinde *The Novel in the Ancient World*, ed. Gareth Schmeling, 581-599, Boston: Brill, 2003.

Franek, Juraj. "Did Socrates Write? The Evidence of Dion of Prusa (Or. 54.4, 55.12–13) and Epictetus (Diss. 2.1.32)". *Graeco-Latina Brunensia* 17/2(2012): 25-40.

Guthrie, W. K. C. *Yunan Felsefe Tarihi III*. Çev. Sabri Gürses. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2021.

Helmer, Etienne. "On Economic Rationality in Xenophon's Economics". *Araucaria. Revista Iberoamericana de Filosofía, Política, Humanidades y Relaciones Internacionales*, 26/57 (2024): 227-244.

Hobden, Fiona. "Reading Xenophon's Symposium". *Ramus* 34/2 (2005): 93-111.

Hobden, Fiona. *The Symposion in Ancient Greek Society and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

Johnson, David M. "Xenophon's Intertextual Socrates". içinde *Plato and Xenophon*, ed. Gabriel Danzig et. al., 71-98, Boston: Brill, 2018.

Kierkegaard. *İroni Kavramı*. Çev. Sıla Okur. Ankara: İmge Yayınları, 2009.

Kömürcüoğlu, Şeyma. "Platon'un Tanrı'ya Benzeyen Filozofu Bir Karikatür Mü?", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi* 30 (2016): 1031-1046.

Ksenophon, *Oikonomikos* (*İktisat Üzerine*). Çev. Ari Çokona. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2019.

Ksenophon. *Anabasis*. Çev. Oğuz Yarlıgaş. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2011.

Ksenophon. *Anılar*. Çev. Candan Şentuna. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.

Ksenophon. *Şölen ve Sokrates'in Savunması*. Çev. Hayrullah Örs. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1962.

Laertios, Diogenes. *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. Çev. Candan Şentuna. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

Martin, Inmaculada Perez. "The Reception of Xenophon in Byzantium: The Macedonian Period". *Greek, Roman and Byzantine Studies* 53/4 (2013): 812-855.

Moore, Christopher. "Xenophon on "Philosophy" and Socrates". içinde *Plato and Xenophon*. Ed. Gabriel Danzig et al. 128-164, Boston: Brill, 2018.

O'Grady, Patricia. "Anaxagoras and Athenian Politics: Towards a Chronology". Annual Conference of Greek Studies'te sunulan tebliğ, Flinders University, Haziran 23-24, 2000.

Phillpotts, J. Surtees and Jerram, C. S. *Easy Selecitons Adapted From Xenophon*. Oxford: Clarendon Press, 1877.

Pichugina, Viktoria. "Vitaly Bezrogov, The Xenophon's Pedagogy of the Care of the Self". *History of Education & Children's Literature* XI/1(2016): 517-524.

Platon. *Devlet*. Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcöz. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2010.

Platon. *Theaitetos*. Çev. Birdal Akar. Ankara: BilgeSu Yayınları, 2016.

Pownall, Frances. "Critias' Commemoration of Athens". *Mouseion* 3/8 (2008): 333-354.

Robin Waterfield, *Why Socrates Died*, New York: W. W. Norton & Company, 2009.

Silva, Trinidad. "Naming the Wise: the Sophos, the Philosophos and the Sophistēs in Plato". Doktora Tezi. University College London, 2017.

Stuttard, David. *Nemesis: Alcibiades and the Fall of Athens*. Cambridge: Harvard University Press, 2018.

Türker-Küyel, Mübahat. "Felsefenin Târifinde ve Tarihinde Bir Kaynak Olarak Fârâbî". *Erdem* 6/18 (1990): 725-735.

Tymura, Dorota. "The Value of Opheleia in Xenophon's Oeconomicus". *Kultura i Wartości* 30(2020): 69-84.

Wilson, Emily. *Sokrates'in Ölümü*. Çev. Özgüç Orhan. İstanbul: Pinhan Yayınları, 2020.

Yalazı, Esra ve Küçüker, Sultan Deniz. "Ksenophon'un *Oikonomikos* Adlı Eserinde Evlilik ve Kadına Yaklaşım". *Archivum Anatolicum* (*ArAn*) 9/2 (2015): 57-90.

Yalazı, Esra. "Ksenophon'un *Kyros'un Eğitimi* Eserinde Tanrı-Kral Paradigması". *Archivum Anatolicum* (*ArAn*) 14/1 (2020): 131-159.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Kesb". içinde *İslâm Ansiklopedisi* Cilt 25. 304-306. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

İnternet kaynakları

Kubbealtı Lügati. "Vehbi". Erişim Tarihi: Temmuz 12, 2025. https://lugatim.com/s/vehbi.